

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата вносить 10 К. (4 рублі), піврічна 5 К. (2 рублі), квартальна 3 К. (1·20 рублі). ∴ Ціна сього числа 30 сот. (15 коп.).

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: **Волод. Біберович.**
Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege,
Tür 19. Адміністрація: Tür 6.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

II. рік.

Відень, 5 грудня 1915.

Ч. 53—54.

Війна й Україна.

IV.

Європейська воєнна хуртовина XVII в. мала, — як знаємо, — один із своїх осередків на Україні, яка від до-монгольських часів ніколи не була так активна, як саме тоді, й ніколи пізнійше не досягла вже тої діяльної енергії. Та остаточний вислід був некорисний. Великий підєм духа й оживленне та скристалізованне української національної ідеї (для українських письменників XVIII в. українська історія починала ся що тільки з середини XVII в. — погляд, що з невеликими переминами тягнув ся ще глибоко в XIX в.) — всі ті, так сказати-б, ідеальні користи не були в силі вирівнати тої величезної шкоди, яка постигла Україну задля: а) поділу в 1654 й 1667 рр.; б) руїни, викликаної війнами за Україну між Польщею, Московщиною й Туреччиною, — війнами, до яких товчок виходив часто від українських патріотів, що змагали до об'єднання роздертих українських земель. Більшої національної трагедії годі й подумати собі!

З трьох політичних орієнтацій, якими руководили ся тодішні Українці — польської, турецької й московської — найсильнішою виявила ся остання й українське національно-політичне життя удержало ся на Задніпров'ю продовж другої половини XVII в. й не зоставало ся без впливу на Правобережжя, на землі, полишені при Польщі. Звичайно, сей вплив проявляв ся у двоякій формі: козакофільській, політичним ідеалом якої була гетьманщина з козацьким устроєм, та москвофільській — у симпатії до московської держави як антитези Польщі. Натомісць на лівобічній Україні московська „орієнтація“ стала вже рано тратити рацію істнування. Кінець старої Московщини й початок нової Росії по плану й духу Петра Великого змінює основно політичний світогляд Українців. Україна зі своїм анахроністичним, на польський лад зложеним устроєм могла ще годити ся з давньою Московщиною, тепер же в централістичних реформах Петра бачила неминучий засуд смерти для себе. Поворот до Польщі являєть ся тепер спасінням. Проти москвофільської орієнтації Правобережжя станула польонофільська на Лівобережжю. Заступник першої — то Палій, другої — Мазепа. Обом просвічувала думка сполучення українських земель. Сей дещо дивний стан мусів очевидно довести до народження, чи радше відродження думки про політичну самостійність України; її висловом Гордієнко, кошовий За-

порожа, що займав окреме становище супротив обох держав. З погляду політичного реалізму беручи, сей останній напрям, серед тодішніх обставин, треба назвати романтичною утопією без усяких виглядів на успіх, одначе коли поглянемо на нього зі становища розвитку української політичної думки, то сей момент належить між найяснійші в нашій історії.

В таким ідейним положенню заскочив Україну великий „світовий“ конфлікт на поч. XVIII в. (єспанська сукцесійна й друга північна війна). На північному сході Європи проявив ся він великим двобоєм між Карлом XII і Петром В. за игемонію над просторами між Балтійським і Чорним морем, Карпатами й Ладогою. Польща плила серед того змагання московським руслом: зразу всеціло (ся орієнтація навязувала ся ще з середини XVII в.), згодом у переважній частині. В корінній Польщі зорганізувала ся така шведофільська партія під Станиславом Ліщинським, просторі східні окраїни на українських і литовсько-білоруських землях зостали ся вірні королеви Августови й цареві Петрови. Річ зрозуміла отже, що українські ірредентисти Лівобережжя могли навязати нитки порозуміння лише з тою польською фракцією, за якою стояла Швеція.

До сього спонукувала їх не лише віра в успіх шведського оружа, а й погляд, що вона, а через неї й Польща Ліщинського, є заступницею політичної й культурної волі. Заступники самостійницької ідеї на Україні — Запорожці держали ся супроти Польщі здержливо, тим більше, що між ними й Мазепою лежала ціла пропасть політично-соціальної й особистої ненависти. Одначе, як прийшла рішача хвиля, Запорожці показали ся патріотами без тіни: з розвиненими прапорами явили ся їх полки в шведсько-мазенинським обозі. Для Запорожжя могли бути лише дві орієнтації: московська або шведська; воно вибрало сю останню, навіть у моменті, некорисним для Шведів... Правда, з переходом Мазепи й Запорожців на шведський бік зорганізувала ся й москвофільська партія на Україні (Скоропадський), одначе для означення її політичної вартости не стає міри. Се була виключно вина Карла XII, що він явив ся на Україні не в пору та що дозволив себе випередити Москалям у захопленню українських твердинь. До того царь Петро проявив

незвичайний демагогічний талант і, висуваючи з одного боку твердження, буцімто Мазепинці запродали нарід у польську й еретицьку неволю, не жалів з другого боку щедрих обіцянок для „дорогого йому українського народу“ та впевняв, що національно-політична воля України можлива й безсумнівна „в межах загально-російської державности“, як сьогодні де-хто висловлюєть ся. З огляду на все те годі тепер сказати, наскільки нова політична громада була висловом окремих течій серед українського громадянства (т. ек. кочубейства) або лише наслідком скрутного становища й невідпирного примусу. Одно певне, — а саме, що тодішнє українське духо-венство відограло нужденну роллю...

Вислід великої північної війни відомий. Сила Швеції зломилася, шведофільська партія серед Поляків зникла, Польща стала тим у відношенню до Росії, чим сьогодні Марокко супроти Франції або Єгипет супротив Англії, Петро-ж В. поставив свою державу в ряді перших на землі, а українська національна ідея дістала смертельний удар. Недобитки прихильників Мазепи й Гордієнка ділили долю Карла XII, снували мрії про поворот на Україну, утворенне самостійної української держави (т. зв. Гордієнкова конституція), до шведської орієнтації додали ще турецьку, а по соромній зраді Турків (1711) одні розбрили ся по Європі,

інші глядали нових осель над Дунаєм, а знов інші допрошували ся царської ласки, яка вінчала ся звичайно Сибірю, тюрмою, конфіскаціями, каналними роботами...

Хоч і як трагічно закінчила ся участь Українців у світовій війні на початку XVIII в., то з погляду на розвиток української національної ідеї не можна говорити, що сей момент — то темна точка в українській історії. Протинно, Мазепинщина стала ся одною з основ нової політичної думки на Україні; се перший органічний і рішучий вислів українсько-московської непримирности. Се, що за Виговського було більше впливом інстинктовних почувань козацької старшини, тепер прибрало форму глибокої свідомости громадянства. Що правда, отей події не вкорінили ся в умах Українців так глибоко, як Хмельниччина, й не зараз потягли неперехідну межу між українською й московською народністю, як се стало ся між Українцями й Поляками, все-таки лід проломано. У продуктах духової творчости російських Українців по полтавській катастрофі національно-патріотична течія брениє голосніше, ніж коли небудь передтим, і готуєть прихід новому національному відродженню.

Тому то Мазепинці зробили те, що для добра України зробити було потрібно. Невдатність і трагізм їх політики не відбирає їй прикмет великого патріотичного діла.

С. Томашівський.

Брати.

(Присвята Вп. п. Олі Волошин, уорській Україні в Ужгороді).

Лягло сонце за горою, зірки засіяли... Вітер гонить жовтим листем з малого ліска й несе його далеко — далеко безкраім полем. Разом з сумерком стелить ся сум довкола та дивно настроює людську душу. В рові між безлистими трепетами сидить, скуливши ся, декілька сірих постатей. Коло них кріси з найженими багнетами. Щось потихо гуторять. Моргнули зорі, викотив ся білолиций зза хмар й освітив сірі постати. Й усміхнули ся на зустріч місяцеви бліді, молодесенькі обличчя постатей. Декількох обернуло ся на другу сторону, неначе хотіли-б загірті ся до світла місяця.

— Котра година, товаришу? — спитав стиха один.

— Сьома.

— Ах, як укучить ся. Я думав, що може вже північ.

— Щоб не той вітер, то сидів би чоловік якийсь. А то тягне таким холодом, що, їй Богу, я своїх рук не чую, — обізвав ся хтось з другого боку.

— Товаришу вістун! Що хотіли-б ви тепер мати? — спитав по хвилі той, котрому вкучило ся.

— Я? Я, нічого, тільки хотів би бодай годинку — дві посидіти в тепленькій сільській хатчині, як колись дома, та розігріти заостенілі свої кости... — відповів вістун, обертаючи ся також до місяця. — Боже, Боже! Як то людина відвикне вже від світа, від людей... — продовжав уже на сім боці. — Вічно тільки ліси, безмежні поля, військо та на кождім ступні смерть... А все-ж є місяц, де люде живуть спокійно, мирно, як колись. Яка ріжниця! Оттой блідий місяць бачить усе тепер. Бачить нас тут бідних, змерзлих, висунених найближше проти ворога, бачить і товариство, що не менше від нас змерзле мучить ся в окопах, бачить і спокійне, щасливе життя деє далеко від нас... Чи не час змінити товариша? — спитав по хвилі та глянув на годинник. — Так, час! На кого черга?

— На мене!

— Ага, Петрусь. Ну добре. Йди, а стережи добре.

— Ніхто не встереже так, як я... Он, чи бачите ті чорняві смуги в далечі? То село, моє рідне село. Там старенька мати, мила родина...

— Я йду з ним, товаришу вістун! — відозвав ся, підводячи ся з землі, малий Івась, брат Петруся.

— Ну та певно. Де-ж-би ви лишили один другого?! Про мене йди!

Зашелестіло сухе листе й щораз слабше чути було його шелест. То брати віддаляли ся від товаришів.

— Стій! хто йде? — півголосом закликав хтось ізза старого пня й рівночасно блиснув до світла місяця малий багнет на крісі.

— Зміна стійки! — такимже голосом відповів Петрусь.

— Пильно вдивляйте ся в отте місце! Чи бачите? Щось ніби горбок. Мені здаєть ся, що я побачив там дві постати, котрі порушались ся, а потім зникли... — пояснював шепотом на відході змінений товариш.

— Добре! — прошепотіли рівночасно брати, зняли кріси з плечей, притулили ся, мов приросли до старого пня, та пильно вдивили ся в даль перед ними.

— Чи бачиш, Петрусю? Там, де здіймаєть ся та висока, струнка тополя, там наша хатка...

— Бачу. А хто в ній тепер? Чи живуть? Івасю! Я йду до них. Я верну.

— Що говориш? Тебе зараз зловили-б і вбили би Москалі, а до того ти навіть не передер ся-б через їх розстрілю.

— Я знаю такі стежечки чагарником на ставищу, що й сам чорт не знайшов би мене.

— Тихо... Чи чуєш? Як жалібно заскавулів пес. Вітер доніс його скавулінне цілком виразно до нас. О! другий раз...

— Так, я чую, Івасю. Витте сього пса подібне до скавуління нашого Мурина. Він, бувало, також так скавулів...

— Не ворожить воно нічого доброго... Глянь, Петрусю! Чи бачиш? Он коло помірків щось чорне порушаєть ся. Бачиш?

— Так, бачу. Зближають ся до нас. О, як скоро, мабуть гонять кіньми. Так. Чуєш, як форкають коні і дзвонять ланци на них? Приготови кріс до стрілу!

— Не стріляй, аж я скажу. Най прийдуть ближше...

Скорим бігом приближали ся високі тіни до ліска. Нараз стали. Пять їздців. Попідносили ся на стременах і хвилинку надслухували. Повільним кроком рушили дальше. При світлі місяця можна вже було добре розрізнити їх кремезні статі в високих шапках, на низьких кониках.

— Козаки! — прошепотів Петрусь. — Міряй добре, Івасю!... Пали! Грюкнув вистріл. Один, другий. Луна відбила ся далеко поза рідним селом братчиків-стрільців і котила ся далеко полями за ним... Козаки мигом обернули ся та зачали втікати. За ними посипали ся стріли братів. Вітер перестав віяти, а серед нічної гробової тиші тарахкали тільки замки Манліхера.

Що є? Чого стріляєте? — спитав задиханий вістун, що на гук стрілів прибіг з товаришами.

— Була козацька стежа! Ми відогнали її...

— Ов, погане діло! — похитуючи головою, сказав вістун.

— Вони довідали ся, де ми, й будуть старати ся зловити нас...

— Товариші! Глядіть. Там ізза горбка маячить щось чорне! О! цілий ряд... Чи бачите? — зашепотів Петрусь, вдляючи ся дальше перед себе.

— Так, справді! — сказав і собі Івась. То російська розстрільна.

— Товариші, розстрільна! — прошепотів вістун і вказав рукою напрям. — Один від другого, на чотири ступні. Всі, заховати ся поза дерева та стежити їх. Виєпати коло себе всі набой. Як скажу, сипати вогнем без перестанку...

Все виконано докладно.

— Тихо! Вони підлазять. На голій стерні погинуть зараз, як руді миші. — Ціляй кожний! За моїм стрілом стріляйте без перерви — приказував дальше вістун, лягаючи за дерево. — Товаришу Ковальчук! Біжіть до сотні й поінформуйте сотника про наше положення. Скажіть, що до нас підходить велика ворожа розстрільна та прийдець ся нам тяжко оперти ся їй.

Ковальчук, схилений, з крісом у руках, зник за деревами й тільки шелест листя зраджував, що він пішов.

Тарах! Трах!

Розніс ся грохот з кріса вістуну. За ним посипало ся більше, наче в обороні першого. Сипали без перестанку, а вороги мовчали. Причаїли ся до стерні й навіть не зраджували своїх становищ. Нараз — рррррррр!... і сотки кульок ворожої сальви полетіли на лісок, що вкривав декількох стрільців. Стрільці не переставали, тільки відтягали замки, вкладали нові набой і стріляли. Ворожі кулі фювали понад головами й застрягали в деревах за ними. Гук заглушив усіх і кожний махинально міряв темні пункти та стріляв. Івась підняв ся вище, вклякнув і, міряючи зза дерева, стріляв. З другої сторони, лежачи, робив те саме Петрусь. З дерев спадали останні листки, наче серед страшної бурі. Івасеві зро-

било ся гаряче. Мигом розіпняв плащ і зачав стріляти дальше. Нараз щарпнуло його щось у праве рамя. Він ухопив ся за нього, випускаючи кріс. З молоденького тіла пліла тепла кров і, спливаючи рукою, капала з рукава та барвила пожовкле осіннє листе. Його не боліло, тільки щось давило в груди.

— Петрусю! — сказав і шарпнув його за плащ саме в тій хвилі, як той, закрадаючи ся зза пня, міряв. Та Петрусь не чув ні слів, ні торгань.

— Петрусю! — крикнув голосніше Івась. Івась оглянув ся й побачив брата, як держав лівою рукою праве рамя.

— Що тобі? Віцілила куля? — спитав.

— Так! Завязуй мерщій. Шкода тратити час. Нас і так мало.

Петрусь миттю розпорів ножем рукав і сильно стиснув рану хусткою, яку здійняв з шії.

— Куля перейшла через руку наскрізь і застрягла в плечах, — сказав Петрусь. — Відійди назад і шукай сотні. Там тобі більше допоможуть... По сих словах, наче вивірка, скочив на давнє місце й забрав ся до дальшої роботи. Вороги стріляли безперестанно, але лежали на давнім місці.

— Рідше стріляти! — видав приказ вістун. — Нам може недостати набоїв!...

Івась не пішов назад. Ухопив кріс і зачав дальше стріляти. Рука дріжала й відмовляла послуху, але він з усеї сили відтягав замок кріса та стріляв. В надії, що ще нині буде в рідній хаті, в оточенню найдорозших, він уживав останніх сил.

Ізза дерев, повзучи, приблизили ся дві сірі постати.

— Де вони? — спитав хтось.

Петрусь оглянув ся й пізнав сотника з витягненим револьвером і Ковальчука.

— Там! Чи бачите, пане сотник? Ті чорняві пункти. То вони. Вже окопали ся трохи.

— Де вістун?

— Є тут! Он там за деревом.

Сотник підліз до вістуну.

— Чи маєте ще набой? — спитав.

— Мало, пане сотник.

— Так я вам додам. Ковальчук має цілу сакву. Сотня лежить у лісі, недалеко відсіль. Я прийшов оглянути становище. Ворог думає, що тут уся наша сила. Ви стріляйте без перестанку. До помочи додам вам ще десять людей, а я з сотнею обійду їх. Як учусте крик або побачите, що вороги втікають, біжіть просто себе вперед. Зрозуміли?

— Так, пане сотник!

Ковальчук висипав набой й пороздавав хильцем кождому. Сотник зник у лісі. Стрільці не стріляли. Кожний укладав коло себе набой й лаштував ся до дальшої оборони. В ворожій лінії підійняв ся хтось і зачав розглядати ся. В них також утихло. Думаючи, що наші втікли, зачали повзти дальше, але дуже обережно. Що хвиля прилягали й надслухували. В лісі зашелестіло листе й показало ся декілька сірих постатей. Вістун підійняв ся з місця й указав їм напрям; пішли туди. То було зміцненне, десять людей. Вони продовжили лінію.

— Як стрілю, то стріляйте всі без перерви! — сказав в їх сторону вістун і знову приляг до землі. Змірив в най-

більшу чорну статъ перед собою й вистрілив. За ним поспали ся стріли товаришів. Вороги почали втікати до давніх законів. Та попекли ся немало, бо полишили по собі декількох „своїх“, що, поцілені, кидали ся на всі боки й вимахували з болю руками.

Зробила ся стрілянина така страшна, що, здавало ся, світ валить ся. Чисте пекло. Хлопці мали досить набоїв, тому пражили, як огнем. Вороги робили те саме, та, як звичайно, їх кульки летіли горою й не шкодили нікому. Нараз їх кульки перестали свистіти в горі. Стрільці не переставали. В блідім освітленню місяця побачив вістун, як схилені вороги опускали своє становище й подавали ся назад.

— Здержи вогонь! — крикнув. Приказ передав один другому та в лісі стало тихо. Наліво від них у долині страшна стрілянина. То сотня на відхіднім посилала ворогам „жареного бобу“.

— Вперед! Бігцем! — крикнув вістун і вибіг з ліса. За ним у розстрільній побігли інші. Всюди стало тихо, тільки час від часу в долині наліво грюкнув вистріл.

Петрусь біг побіч Івася. Він бачив, як братчик зблід, та не казав йому нічого. Знав добре, що він не лишить ся. Права рука Івася впала в долину, він ніс кріс у лівій. В очах темніло, та він наче зі сну пробуджував ся й біг дальше. — Спічну в рідній хаті, — думав і ся думка додавала йому сили.

— Памілуй, братец! — просили ранені й ті салдати, що вмирали. Та не було часу звертати на них уваги. В долині стрінули сотню, що зайняла вже нове становище. Ворогів прогнали, та вони мабуть окопали ся на другім боці потічка.

— Товариші! За мною осторожно вперед. Як є вороги, то зробимо приступ, — сказав сотник і в одній руці з витягненим револьвером, у другій з шаблею перший пішов уперід. За ним підійняли ся інші та в розстрільній пішли мочароватою долиною.

Ррруп! — розляг ся по околиці гук ворожої салви. Всі полягали на землю.

— Двадцять ступнів уперед! — крикнув сотник і підбіг, а за ним усі. Над потічком лягли. Вороги сипали без перестанку.

— За мною дальше! Перескочити потічок і лягти під беріжком чи межею! — приказував дальше сотник і мов заяць перескочив малий потік. Віддаль між ними й ворогами була двіста ступнів.

— Багнет на кріс! — видав приказ сотник, котрий передав один другому. Заблистіли до місяця баїнети, затремтіли руки молодих борців.

— Вперед! Гурра!... — крикнув сотник і вибіг з укриття.

Гурра! Гурра!... — вирвало ся з грудей двох соток людей.

Мов сизі орли з високих гранітних скель зірвали ся до лету, так молоденькі оборонці воленьки України зірвали ся з місця й побігли з „білим оружжем“ у руках на ворогів.

Івась біг з усієї сили вперед і наче в сні, бо майже нічого не тямив. Кров спливала течіями з руки та плечей. Побіч нього біг Петрусь. Коло них свистіли кулі, чути тільки гук і страшний крик „Гурра!“ Крик, котрий заглушив навіть стріли, відобрав розум людям і з двома сотками гострих баїнетів пхав їх на пробій з ворогами.

Івась ослаб і зачав прилипати ся...

— Івасю! Ось бачу нашу хату! Ще тріхи вперед, вороги втікають!... — кричав Петрусь. — Чи бачиш? Журавель коло криниці, садочок... уперед... упе... — не скінчив, йойкнув і повалив ся на землю. Куля поцілила його в чоло. З голови бризнула кровця й каплями, наче сльози, спливала по розгоряченім обличю Петруся... Івась підбіг і наче з сну пробудив ся. Глянув на трупа брата, впав коло нього та з плачем прохав його:

— Братчику! Глянь, наша рідна хатка. Встань і подиви ся. Ти-ж так бажав бути ще нині в ній...

Та братчик не відзивав ся.

Схилив ся Івась низше й поцілував зимні уста Петруся. Йому стало любо. Рука затерпла й не боліла. З поцілуем на устах заснув коло братчика. Кров перестала спливати. Сплила вже вся. Заснув на віки...

Глянув блідолиций на братчиків. Глянув і на їх кровцю, що зросила рідну землянку. Жалко стало мабуть йому їх, бо сховав ся за хмари. На дворі стало темнійше. Недалеко заскавулів пєс, так само жалісно, як недавно, коли Івась і Петрусь стояли на сторожі. Переразливо заскрипів журавель і знов стало тихо. Місяць ще раз викотив ся зза хмар, освітив бліді — мертві обличя братчиків, що в гарячім поцілунку спали вічним сном і буяли в країні вічності — спокую — та мріяли про рідну хатку, миленьку родину й вольну Україну...

За селом співали товариші „Червону калину“...

Сталія, в жовтні 1915.

У. С. С. Андрій Бабюк.

Непевні хвилі.

Повінь мряки залила подільські рівнини та заслонила собою села, гаї й ворогів. Село лежало в її обіймах тихе й сонне, тільки світло з хат продирало ся з трудом крізь пільму та кидало ясні пасмуги на дорогу й подвіря. На становищах тихо. Здавало ся, що там на переді все поснуло, закутане в мряку. Ні одного стрілу не чути, ні одної ракети не видно. Спокійно та мирно, мовби не було війни, мовби не було ворога. Але війна була й ворог був. Він не заснув, а тільки притаїв ся та снував злі наміри серед темряви ночі й мряки. Вагав ся ще, роздумував, аж укінці рішив ся. Загудів перший вистріл глухо та зловіщо. Слідом за

ним засвістало стрільно та гранат зарив ся коло стрілецьких становищ. Ждали мовчки. Знову загуділо з „тамтої“ сторони, але вже не один раз, тільки салвою. Град гранатів і шрапнелів летів на сей бік і рвав, ранив і вбивав. Тепер і союзникам не стало терпцю. Загрімели одна по другій тяжкі „гавбіци“. Захаркотіли стрільна та пігнали десь у невідому й темну даль на невидну ціль. За „гавбіцями“ обізвали ся й батареї полєвих гармат. Почало ся пекло. Не було хвильки, щоб котрась гармата не випалила. А деколи й декілька їх нараз викидало з себе смертоносну сталь. Повітре аж хвилювало від гуку, а терпелива земля стогнала

та дріжала від потрясень. Тисячі гранатів зорали її, тисячі шрапнелів поскородили її.

За гарматами почала ся й ручна пальба. Зразу рідка, мов несміло забирала голос у сім концерті, а потім сміливіше та сміливіше. Згодом перейшла в одностійний шум. Машинкові кріси тріскотіли безперервно, а від часу до часу гряхотіли салви. Вони одні попри греміт гармат вибивали ся з загального шуму. Все виглядало на якийсь великанський млин. Тарахканне млинових камінів, разом з шумом води, що спадає, творять шум і лопіт, а від часу до часу більша хвиля, що наплине на лотоки, вибиваєть ся своїм гуком серед шуму.

В таку пору заспане село заворушило ся. То на спіненім коні приганяв вісник, засягав інформацій у телефонічній стації, а діставши їх, гнав дальше. То знову який відділ скорим кроком зміряв нацерід. У повітря висіло немов якесь зденервованне, очікування чогось злого. — „Чи прийде воно, чи ні?“ — Ось питання, яке тиснуло ся мимоволі в голову. І воно прийшло...

Через село перейшло декількох людей з походнями й освічували дорогу возам, що їхали за ними. Дивне й неприємне вражінне роблять серед нічної темряви сі походні. Якось таємничо виглядають при їх світлі й особи, котрі їх несуть, і довкруги освітлені предмети, а вкінці й вози, що йдуть за світлом, як нетлі. На вид походень пригадують ся зараз тяжкі й повні трудів відвороти військ у Карпатах, де нераз кількасот возів їхало по розмоклій дорозі в темну осінню ніч й освічували собі дорогу походнями. Виглядали, як якісь мари, що роблять похоронну урочистість у задушній день. Тепер у таку саму ніч їхали освічені вози, тільки меншими відділами й не серед темних, грізних Карпат, а на розлогім, лагіднім Поділлі. Через те вони й не робили вражіння такої таємничости.

Вози котили ся один по другім розмоклюю дорогою в сторону від становищ. Значить, на переді щось недобре! — Ось надіхав якийсь їздець. Він у переїзді кинув декілька слів до котрогось зі стрільців. По його відїзді розійшла ся по селі вістка, що Москалі перервали лїнію. Говорено, що стрільці пішли до протиприступу й саме сьогодні в ночі рішуть ся доля фронту союзників. На додаток рух обозних возів збільшив ся. Вони їхали тепер у прискоренім темпі. Якась гарячка опанувала всіх. Ось на скрутї дороги один віз перевернув ся до гори колесами в рів. Вояки хотіли спершу підійняти його, але навіть не рушили. Пішли кликати інших до помочі, а один, що зостав ся при возі, зрезиновано крутив одним колесом. Прийшла вкінці поміч й підійняли віз.

А там — на переді тріскотіло, гуділо й лопотіло ще більше скажено ніж передтїм. Як блискавки, мигали вистріли з гармат. — Через цілу ніч тривала пекельна стрілянина. Без відпочинку, без уговку. Стрільна пороли зі свистом і харкотаннем темне повітря та сипали залїзним градом на ворогів. — Над раном дійшла пальба до найвищого пункту. Вистріли злили ся в один могутній галас.

Тепер і стрілецький боввій обоз, що стояв у строгім поготовлю, рушив у дальше село. Рано мряка застелила поля ще більше, як у вечері. Довгий ряд хвур розтягнув ся на дорозі. Попри них ішли стрільці з тяжким серцем і з мрячними лицами. Се-ж союзники лишають відбиті вже села, поля, луги на ласку й неласку ворога. На дворі вогко й хо-

лод. Гострий подільський вітер морозив аж до кости. Покуплені коні ступають у болоті й тягнуть терпеливо тяжкі наладовані вози. Ось на скрутї дороги виринула могила. Господарь тутешнього села, взятий з підводою, оповідає, що тут лежать поховані люде його села, повбивані ще в часі татарських набігів. На могилі жовта трава хилить ся під тягаром роси. На горі дубовий хрест, старий — старезний, похилив ся. Каплі роси капають з його рамен. Виглядає, мовби хрест плакав, що союзники покидають його знову вогрови. Тяжко й сумно робить ся душі. — За хвилю знову виринає друга могила й заплаканий хрест на могилі. Хвур стають на приказ курінного харчового, четаря Стронського, а харчовий вертає конем чвалом назад, щоб розвідати про положенне.

За той час одні хлопці розпалили малий огонь і гріли заkostenілі руки. Інші знову прислухували ся тріскотови, що шалів над рікою. Всі дожидали нетерпеливо повороту харчового. — Ось з мряки вирнув їздець. Він скоро зближав ся до обозної валки. Бистре око т. Микитюка пізнало в нїм харчового. — „Стронський їде“, — вирвало ся з його уст. На сей оклик всі зібрали ся коло останнього воза та ждали з цікавістю на вислід поїздки харчового. Ось він уже підїхав ближше. Хто глянув лиш уважно в його лице, пізнав, що не з злими новинами вертає. Його передтїм насуплене лице — ясніло тепер радістю. Не доїхавши ще до возів, кликав: „Вертаємо назад. Положенне поліпшило ся“. Запанувала радість і серед стрільців і серед погоничів підвод. Господарі вдоволено завертали чим скорше свої конята. Мов бояли ся, що може прийти инший приказ, котрий не позволить вертати назад.

Вїзджаємо назад у село. По подвірях заплакані жінки витають обоз, який повертає, словами: „Слава Богу, що вертають назад наші. Ми вже не знали, що з собою робити“. В селі на площі коло двора стоїть гурток полонених Москалів. Стрільці трактують їх папіросами. Вони приймають усе з подякою, але й здивованнем. Бо-ж їм казали, що Австрійці й Германці відрізують хуха та носи. „Ви, бачу, добрі люде“ — каже якийсь полонений з подільської губернії. Притім добродушно всіхаєть ся, поблискуючи білими зубами, що сильно відбивають від обсмарованого лица.

— „А багато ваших зловили?“ — питає котрийсь.

— „О багато, багато. Нас зайшли докола ваші тай ми попались. Три полки знищені. Одні побиті, інші дістались у полон. Слава Богу, що ми не в злі руки пішли. Надїло вже нам „воювать“ — відповідає той „з подольської“.

По відпочинку три стрільці, котрі привели їх, попровалили транспорт дальше. Між ними пізнав я тільки вістуна Степана Рибак, але й той був такий обваланий на лиці, що тяжко було його пізнати. — На лицах стрільців було видно попри змученне деяку гордість. Бо-ж стрілецький полк славно бив ся й багато причинив ся до відпертя ворога. Се засвідчили й телефони, що раз-у-раз приносили вісти з поля битви, де австрійські й німецькі команданти груп висловлювали ся з подивом і похвалами для стрілецького полку.

За тим малим гуртком полонених посипали ся Москалі як з рога достатку. Провалили їх по кількасот, то по кількасот. Вони йшли задоволені, що вирвали ся з того пекла й легким коштом покінчили війну.

А гармати гуділи й гуділи напереді та залїзний дощ падав на останки ворогів, що сьогодні уступали, а ще вчора наступали.

Роман Курчинський.

Останній лист Катрусі.

До тебе, милий, пишу лист в'останнє
Дріжучою рукою.
Вікном паде промінне сонця раннє, —
Мені-ж здаєть ся, що твоє коханнє
Процять ся йде зо мною.

Витай мені, витай, солодке, яснє,
Як мід з райськюю квіття!
Ніком крацим не булб, як власнє
Тепер, коли короткий день мій яснє,
Смертельні свічі світять.

Ніком, ах, ніком, я не чула
Так сильнб, як в тій хвилі,
Які я дивні дива перебула
І як щасливою колись я була
З тобою, мій ти милий!

Й мабуть ніколи наші ті розмови,
Слова твої сердечні
Не мам в собі тільки силм й крові,
Як ось тепер, коли я без любови
В світи йду безконечні.

Не знаєш, милий, як я ждала, ждала
На тебе з поля бою.
Здаєть ся, душу й рай була-б віддала,
Щоби у Бога тільки щастя мала
Побачить ся з тобою!

Не дав Бог щастя... Журавлі ключами
Летять і сумно кличуть.
Міста і села вкрили ся димами,
По полі моде блудять між гробами
Й хрести вояцькі тичуть.

Стоять поля, не сіяні два роки,
Покраєні ровами.
Стави руді від людськю посоки,
На них шувар питаєть ся осоки:
„Що буде, сестро, з нами?“

Питаєть ся шувар, а моде, милий,
Й питаєть ся перестали.
Нї, оповісти я не маю силм,
Скільки вони, ах, скільки пережили,
Нїм Богу духа дали!

Тут хисту треба справжнього і вправи,
Щоб вірно змалювати
Той образ від нічних пожеж кривавий,
А від невинних людськх сліз слезавий, —
Відгаду треба мати!

Може я там, на друім світі може
Наберу силм слова
І сміло скажу: таж ти бачив, Боже,
Як ураганом військо йшло вороже
Через кордон до Львова.

І бачив ти, як наші бідні люди
Свій рідний край кидали,
Мам з дітьми маленькими при груди
Пускали ся на безконечні труди
В краї, яких не знали!

І бачив ти, як дїдо із онуком
За те, що не хотїли
Опоганитись зрадою, під буком
Кровю багрились і як дїдо з внуком
На мотузку дубїли.

Ще й бачив ти, як діти, от дрібнота,
Без батька і без мам
Тиняли ся голодні біля плота,
Поки з ніжок звалила їх дрімота; —
Не між людьми, — між псами!

Ти бачив, Боже, тїї каравани,
Що на Сибір тянули.
У серию білб, а на руках кайдани...
Так за Христа терїли христїяни
Тому, бо вірні були.

Бо вірні були, вірні до сконання
Своїй святій ідеї.
І для ідеї тої, для кохання
Приймали мовчки муки і страждання
Усе, усе для неї!

Ти бачив, Боже!... Ну і щож? Що нині?
Де-ж в твої лаголи?
Невжеж блукатимемо по пустині
І до своєї власної святині
Не увїйдем ніком?

Невжеж ввїк не прощена провина
Супроти слави й волї?
А преїнь батько слав на муки сина,
Старий зарївно преїнь, як дитина,
Конали в полі!

Яких ще жертв? Яких тобі? Скажи нам,
Промов велике слово!
Чекаємо. Най вдарить раз іодина,
Най заворожена проснєть ся Україна
І оживе наново!...

Оттак хотїла-б я сказать. Про себе
Буду, як грїб, мовчати.
Бо щож бажання мої, що потреби
Супроти кривд тих?... Милий, я до тебе
З жалем буду їтати.

Як заснє день, а ніч голубі крила
Розїгне над полями,
Відчинить ся нараз моя могила,
В зітлїлі кости вступить прежня сила,
Цвинтарні кину брами.

Й полину в світ. До тебе, де ні будеш —
В поході, чи у бою,
Поки мене при друїї не забудеш,
Поки у снах ти біля мене будеш,
Витатиму з тобою.

І говоритиму тобі до уха
Устами піль, діброви,
Яка над ними віє заверуха,
Яка памить їх спека і посуха,
Як смерть іде на лови.

І говоритиму тобі устами
Тих всіх, що тут сконали,
Як бичували їх життя тернамі,
Як плечі їх винались під хрестами,
Як марно пропадали.

І говоритиму тобі тугою
Серць молодих, що рвались
До тих країв за тихою водою,
Овіяних надією святою,
Як йшли і не вертались.

Усе-усе, що гарне, а нещасне
У нашім ріднім країю,
Я передам тобі як своє власне,
Нехай бажання в тобі не загасне
Крізь пекло йти до раю.

Нехай у тобі вічна іскра тліє
Визвольного стремління.
Нехай на мить одну життя не вміє,
Поки на сході день не зазоріє
Грядучим поколінням.

Будемо поти разом. Я при тобі,
А ти будеш при мині.
Хоч я лежатиму у тихім гробі,
А ти в ровах стрілецьких або, пробі,
Далеко на чужині.

А як скінчить ся бій, як мир повіє,
Мов легім по долині,
Прийди на гріб, мій милий. Звечоріє,
Запахнуть квіти і зоря затліє, —
Посидь, посидь при мині!

До тебе, милий, пишу лист в'останнє
Дріжучою рукою.
Вікном паде промінне сонця раннє, —
Мені-ж здасть ся, що твоє кохання
Прощать ся йде зо мною.

Відень, вересень 1915.

Богдан Ленкий.

Із Люблинщини.

В органі польського людowego сторонництва „Piast“ містить Павло Завілович дописи з зайнятих українських земель. Допись у 44 ч. присвячена Володимирови Волинському. Крім відомих звісток належить згадати признание, що людність міста має тільки одну шестину Поляків. З міста та з волинської губернії повтікала сливе вся напливова православна людність (себ-то Москалі), багато людей виселено примусово. Лишили ся тільки Поляки, Жиди та православні Українці. І ся друга звістка дуже цікава, бо стоїть у суперечности до голосів польської преси, буцім-то в зайнятих землях зовсім немає української людности. Околиці Володимира Волинського знищені: що друге-третє село стрічаєть ся групи обемалених дерев і видно, як стирчать між ними комини спалених домів. Москалі старали ся також спалити засіви, але се їм не всюди вдало ся.

Допись у 45 числі вислана з Ковеля. Місто Ковель українсько-жидівське, бо на 30.000 людности половина Жидів. Тепер, коли сливе всі Москалі й Українці виїхали, воно має вигляд чисто жидівський. Околиці Ковеля стоять порожні. Поля не оборані й не обсіяні. Багато засівів не зібрано, бараболі всюди не викопані. В денекотрих селах можна ще стрівнути по декілька родин місцевих селян-Українців.

Нужда в Люблинщині страшна та щойно докладні розсліди на місці можуть у приближенню показати великість знищення й висоту страт, котрі понесла місцева людність у часі тамтогорічних і сьогорічних страшних боїв. Австрійські власти роблять тепер нові зіставлення й займають ся живійше ратунковою акцією при помочи місцевих горожанських комітетів, які тепер переіменовані на ратункові комітети. Ратункові комітети зорганізовані по повітах, а в Люблині має осідок губерніяльний центральний ратунковий комітет. Повітовим комітетам підлягають сільські комітети з такимже самим обсягом діланья. 11-го падолиста було заєданне делегатів поодиноких губерній у Люблині, де обговорено в присутности ген.-губерн. Діллера плян заповогої

акції й вибрано центральний комітет із 18-и осіб, який ділить ся на секції: загальну, господарську, добродійну та санітарну („Gazeta Polska“, ч. 147 з 20. XI). З імен членів комітету видно, що його склад чисто польський.

Про розміри страт Люблинщини інформує нас люблинський кореспондент краківського „Narzodu“ (ч. 406). Хоч шкоди ще не зіставлені, можна вже тепер загально ствердити, що одна третина люблинської землі зовсім знищена. Поля повітів янівського, замойського, білгорайського, томашівського та Холмщини чорніють тільки згаріщами попалених сіл, з котрих часто не вратувалась ані одна хатина. Довгі ряди стрілецьких ровів і дротів, численні могили, розкинені при дорогах і дотепер ще неуправлені поля викликують вражінне знищення й нещастя, що туди перевалило ся. Значна частина людности не має приміщення ані приладів до праці, не може заспокоїти найконечнійших потреб і піддаєть ся хоробам і нещастям, що випливають із нужди.

Зрештою кожний повіт має свої окремі потреби. В красноставському повіті найбільше потрібно лікарської помочи. Смертельність тут дуже значна, дезинтерія лютує, а в цілім повіті немає ані одного лікаря, коли не рахувати декількох фельчерів. Дуже важна також справа палива та недостача захоронки для дітей. В усіх тих справах дещо вже зроблено. І так асигновано на красноставський шпиталь 6.000 К і 200 корон для фельчерів, забезпечено на три місяці істнування двох захоронки у Красноставі, де діти можуть діставати поживу, й 25 захоронки по селах, де установлено місячну оплату по 60 сотиків від дитини.

В янівському повіті положенне також дуже тяжке. Треба вистарати ся деякої скількості збіжжя для роздачі між бідну людність. На щастє вдало ся якось обсіяти поля й заховати трохи худоби. Зате санітарні відносини досить сумні, Є всього на всього один шпиталь і сей не урядує, бо одинокий лікар у повіті недужий.

У красноставській округі, що два рази перебула воєнні події, спалено на 250 сіл і присілків; 23 сіл зовсім, а 74 тільки почасті. Дотепер ніхто не може подати висоти шкоди, яка тим більша, що тут відбувалися в часті і позиційні боротьби. Пшеницю, жито й ячмінь зібрано в половині нормального збору, але зате тільки 10 процент вівса, сіна та загалом наші. Тепер входить у склад красноставської округи 13 громад й один магістрат у Красноставі, де є посадином Станислав Лещинський. В округі дасться відчувати недостача коней, худоби й рілничих знарядів і тому не все зібрано з поля. Оброблено також ледви половину поля під зимові засіви. Зарібкової еміграції немає. Для направи доріг зложено робітничі відділи, де платять ся по 1—3 кор. денно. Промисл тут невеличкий, торговля також у застою. Збіже купує австрійський уряд і платить готівкою за 100 кт. пшениці 30 корон (перед війною плачено 8 руб.), за жито 25 корон, за сіно 7 кор., а за бараболі 5 кор.

Стан рільництва в „Gazet-и Ludow-oї“ (ч. 3 з 14 пад. с. р.) дуже гірко. Коли в околицях Гарволина, Рика та Люблина вдало ся селянам зібрати головну частину жнив, то в холмським і грубешівським повіті немає що й думати про збирання жнива. Нема й гадки про обсягання поля, бо всюди відчувається недостача робочих рук. У прикрім становищі опинили ся навіть великі посідачі, в яких полишали ся парубки та двірська служба, бо парубки волять тепер працювати на селянських полях, властители котрих виселили ся.

Про національні відносини приносить „Dziennik Narodowy“ (ч. 195) отей відомости, які годить ся навести тут у важніших виїмках. Кореспондент зачислює всіх красноставських латинників до Поляків і „доказує“, що 10.000 православних начислили російські власти тенденційно; в 1905 р. значна частина тих православних перейшла на католицизм. „Загалом православні в красноставським повіті сливе всі давнійші уніяти або їх нащадки. Всі знали польську мову, частина з них говорила в себе дома по українськи й ся частина, перейшовши на православне, найскорше дала ся зрусифікувати (!). Православні, що говорили по польськи, ще довгі літа почували ся Поляками. При відході російської армії декілька тисяч зукраїнчених (!) уніятів вивандрувало з військом, решта-ж задумує перейти на католицтво тай уже тепер відбувають ся хрестини й похорони по рим.-католицьким (але не по греко-католицьким, Ред.) обряді (Красностав, Синиця та Стужиця).“

Жиди проживають головно по містечках у великій темноті й не представляють ніякої вартости з суспільно-культурного боку. Жидів в округі буде 10—12.000, їх столиця — містечко Ізбиця. Вони живуть головно з торгівлі збіжем і вели в останніх часах сильно економічну боротьбу з Поляками. Політичний рух в округі дуже слабенький. Є ще багато людей злої волі, що розширюють непокоючі вісти. Роблять се також різні спекулянти, щоб, користаючи з не-

певности дня, викупити від селян за безцінь кожухи, подушки й т. ин. і заробити на знижці урядової австрійської монети.

Людність округи ожидала з симпатією приходу австрійських військ і ся симпатія збільшила ся, коли Москалі зачали при відвороті нищити й палити. Австрійські власти виплачують належитість за давні реквізиційні квіти, заборонили тепер загалом реквірувати та платять за все готівкою. З симпатією до Австрії відносять ся частина латинського духовенства, те саме можна сказати про земельних посідачів. Між темними селянами ширять ся поголоски, що Австрія заведе панщину. Жиди відносять ся до нових властей з недовірем, бо чують ся покривджені тим, що їм відобрано торговлю збіжем й усунено перекупство.

Австрійські власти видали деякі розпорядки в справі жнив. Передовсім розпорядили, щоб одну третину зерна, зібраного з чужого поля, віддано хвилевому арендареві поля, а дві третини щоби зложено в окремих магізинах, з яких мали-б користати властители й безземельні, що повернуть. Се вже переведено та зібрано стільки збіжа, що вистарчить на зиму й на весняні засіви для полишеної людности. В повітах томашівським, замойським і красноставським зібрано все і тут також уратувало ся доволі багато худоби. Австрійські власти тримають ся тої засади, що остання корова всюди вільна від реквізиції. Для весняних робіт обіцяли власти давати військові коні, а більшим властителям також воєнних полонених. Вкінці позволять спровадити з Австрії парові плуги. Все-ж-таки немає виглядів, щоб господарка могла з весною вернути до нормального стану, тим більше, що земля зовсім вияловіла.

Задля забезпечення хліборобських робіт видали австрійські власти заказ вивозити коні до Польщі по другім боці Висли й до німецьких окупованих країв і розпорядили, що коні можуть тримати тільки хлібороби, а торгувати кіними дозволено тільки виїмково за окремим дозволом команди.

В Люблині тепер осередок польської національної й релігійної роботи, яку поширюють ся на села не тільки часописями та брошурами, але й особистою агітацією. Деякі відомости про те подає нам Селянин з Сідлища в 1 ч. „Gazet-и Lubelsk-oї“: „Містечко Сідлище майже зовсім знищене та спалене, але зате визволене від Росії й від православя, з чого тут не лишило ся ані сліду. Стоїть тільки на середині містечка осамітнена церква, завісди зачинена, з золотими банями, й вижидає тільки, коли знов здіймуть із неї трьохраменний хрест і коли зачнеть ся польська відправа... Не закладаємо рук і не чекаємо, аж нам хтось прийде з помічу, тільки радимо собі, як можемо. В неділю, 17 жовтня ухвалили ми заложити в селі склеп і того пляну ніхто нам не накинув, він повстав сам між мужиками... Зачала також урядованне польська щанича каса. Незабаром відкриеть ся і школа. Й на пожарах і руїнах повстає в нас (себто Поляків, Ред.) нове життє“.

3 устної словесности зайнятих українських земель.

VI.

Ай, ти грушечко, ти шодравая,
Де-ж ти росла, молоджавая?
Я росла літо, зимочку,
На Дунай річку нахилила ся;
Там стояло дівча, зажурило ся.
Прійхав мій друг на подвіречко,
Застукав, застукав і в гуконечко:
Відчини, моя миленька.
Відчинила му сіни, хаточку,
Посадила його на лавочку,
Дала йому вина чарочку.
Я прийшов до тебе не наптити ся,
Я прийшов до тебе розпросити ся,
Чи дозволиш мені оженити ся.

Борухів.

VII.

А вже сади повсихають,
Наших хлопців забирають,
До прийому одсилають,
А в соборі присилають.
А в прийомі за столами
Стоїть ящик з жеребамі.
Тягне первий, тягне пятый,
Закричали що „принятый“.
А в прийомі за дверима
Стоїть мила чорнобрива.
Наляв єї стакан пива:
Витий, мила чорнобрива.
Наляв єї стакан рому:
Витий, мила, йди до дому.

Борухів, луцького повіту.

Подала Анна Чиж.

Українські приповідки про московську інвазію.

Пан надпоручник Леопольд Балицький прислав нам ласкаво отсі приповідки, що повстали в галицькій Україні, зібрані в околиці Роздолу, жидачівського повіту.

Карпати.

Карпати то шанці, котрі сам Бог збудував.

Купує Москаль яблука й каже до другого: „Ідж, брате, яблуко, бо підеш в Карпати, то і яблука не побачиш“.

Перемишль.

Наш царь Николай підкрутив си вуса,
Не здобуде Перемишля, бо боїть ся Пруса.

Чорт его будував,
Чорт буде го і брав.

За Золочів ми кров проляли,
За Львів рублі дали,

Перемишля не здобудем,
То такої втікати будем.

Галичина. Австрія.

Наш царь Николай підкрутив си вуса,
Не здобуде Галіції, бо багато Пруса.

Німці пили каву,
Виграли Варшаву,
А ми лиш пили чай,
То програли цілий край.

На столі ковбаса, під столом каша,
Не журить ся, Австріяки, бо Австрія ваша.

(Сі пісеньки співали самі Москалі, їдучи або йдучи).

Олександр Русов.

В історії української національної свідомості й українського національно-культурного руху займає виїмково високе, почесне й ідейне місце Михайло Драгоманів і гурток тих людей, котрі спільно з ним працювали в Києві та підпирали його пізніше на еміграції в Швейцарії. Одним із найвизначніших членів київського гуртка є й покійний Олександр Русов, знаменитий ученик свого знаменитого вчителя та професора Михайла Драгоманова. Служебний із членів згаданого гуртка являєть ся доказом, яку велику користь може принести своєму народови людина, коли ідейність у злучі з знанням і майном принесе в жертву службі для нього.

Покійний був визначним статистиком, етнографом й українським суспільним діячем. Родив ся 1845 р. Вчив ся зразу в одній з київських гімназій в часи куратора Пирогова. По скінченню київського університету став учителем у Златополі, а потім у Києві. В 1871 р. вислало його міністерство за границю, щоби приглянув ся там гімназіям. У 1873 і в 1875—76 рр. їздив у славянські землі (австрійські й турецькі), займаючи ся славистикою. В 1874 р. покинув учительську службу та зачав студіювати економічну статистику. Разом з П. Червинським і В. Варзаром zorganizував він земські статистичні роботи в чернігівській губернії. На поручення „Московського Археологічного Товариства“ їздив до Дагестану й розкопував могили. В 1881—1882 рр. брав діяльну участь у часописах „Труд“ і „Заря“. В рр. 1882—89 був знову статистиком у херсонській губернії, потім у харківській, полтавській, знову чернігівській і уперше у полтавській. Та з початком 90 рр., коли вибухли в Полтавщині селянські розрухи, бувши міністер внутрішніх справ Плеве, котрий саме тоді приїхав до Полтави, вилив увесь свій гнів на статистиків. Йому заборонено проживати на Україні. Тому виїхав до Петербурга та вступив на службу до приватного транспортного товариства „Надежда“. Коли зліквідовано товариство, на зазив комерційного інституту в Києві став Русов в 1909 р. професором статистики. Не зважаючи на старший вік, узяв ся він за свої професорські обовязки з молодечим запалом і дуже швидко зеднав собі щирі симпатії своїх слухачів і службових товаришів. Дуже тяжка серцева хвороба, котра завела його в могилу, не зломил його енергії. Останнього шкільного року багато коштувало його пожертвування являти ся на шкільних годинах, бо тяжко терпів від дихавиці. Прийшовши дещо до здоровля протягом останніх ферій, він виїхав разом з евакуованим „Комерційним Інститутом“ до Саратова, де й умер на своїм становищі.

Найбільше часу та праці присвятив Ол. Русов земській статистиці. Сучасна російська земська статистика се вислід мозольної праці цілого ряду безкорисних, відданих справі робітників. Та з окремою вдячністю треба згадати про тих діячів на полі статистики, котрі будували на ній перші шляхи та поконували перші, найбільші перешкоди. В числі таких камінярів одно з найпочесніших місць займає саме покійний Ол. Русов. Оригінальність і високу цінність перших праць основної статистики чернігівської губернії треба приписати в великім ступні талановитості Покійника. Багато напрацював ся й на полі місцевої статистики в херсонській губернії, в Харкові й Полтаві. Проводив переписам у містах: Києві, Ніжині, Харкові й Чернигові.

Його письменницька спадщина розпадаєть ся на два відділи: один фольклорний і музичний, а другий історико-статистичний. З усної словесности багато записував, одначе його фольклорні записи на жаль зникли (Сумцов, Діячі українського фольклору). За його першу працю „Остапъ Вересаи и исполняемая имъ думы и пѣсни“ в першій томі „Трудовъ Юго-Западнаго Отдѣла Импер. Рус. Географ. Общества“ (1873 р.) нагородило його се товариство. Тодіж на спілку з Чубинським уложив „Програму для собиранія етнографическихъ и статистическихъ данных“, котру надруковано в тихже „Запискахъ“. Маючи незвичайний хист до музики й тонке її розуміння, надрукував у III книжці „Кіевск-ої Старин-и“ за 1892 р. статю „Теорбанисты Грегоръ Каетанъ и Францъ Видорть“ і в XII книжці „Кіевск-ої Старин-и“ за 1903 р. статю про значіння Лисенка для Українців.

Багато етнографічних вісток розсилав Ол. Русов по своїх статистичних працях: Рускіє тракти въ концѣ XVII и началѣ XVIII вѣковъ; Нѣкоторыя данныя о Днѣпрѣ изъ атласа конца прошлаго столѣтія; Нѣжинскій уѣздъ, Київ, 1879, нагороджений золотою медалю „Импер. Рус. Геогр. Общества“; Описание Черниговской губерніи, 1898; Днѣпръ въ концѣ XVIII в.; Народное образование Херсонской губерніи; Херсонскій уѣздъ; Харьковъ по переписи 1893 г.; Воздвиженская ярмарка въ Черниговѣ. Присвячував окремі статі і спеціально статистиці Українців, напр. в „Украинск-ім Вѣстник-у“ за 1905 р. Крім того є ряд інших статей, напр. статя в 5 вип. „Харьковского Сборника“ за 1891 р. п. з. „Костомаровъ въ Харьковѣ. По поводу автобіографіи Н. Костомарова“.

Найяснішою добою свого життя вважав усе Русов першу половину 70 рр. XIX в., коли брав участь у життю київської „Громади“. Чутка на людське горе вдача Покій-

ника загнала його в перші ряди робітників для української культури, хоч з походження був Великоросом і московське одержав виховання. В часи його дитинства багато говорили про Шевченка. Його мати, родом з Кавказу, оповіла синові, що Шевченко, такий самий кріпак, як і їх бувший машталір Трохим, написав щось таке, що мало загальнодержавне значіння, за що й заслано його. Й тоді, коли Русов своїм дитинячим розумом порівнював Шевченка з Трохимом, сей Трохим прийшов до них на їх убоге мешкання, зложено з двох маленьких кімнат, згадувати про давній достаток, коли він ще був у них машталіром. Тепер його хлібодавець так ударив його за якусь провину при укладанні порізаних дров поліном, що чотири дні лежав без памяти та мало-що не віддав духа. Оповідав він про се своє нещастє тою мовою, яку за декілька літ побачив Русов у виданню „Кобзаря“ Семирєнка, а потім Кожанчикова; се зродило в його голові думку, що бють жорстоко тільки Українців.

Коли вже був у вищих класах гімназії, його товариш Новицький написав мовою тих, котрих бють, „Дещо про світ Божий“. Тоді вже, вивчившись добре географії Європи й Росії, знав уже, як розселені славянські народи, та був присутній деколи при спорах студентів, чи потрібна українська література й чому. Знав, що існує гурток, котрий видає книжки українською мовою, так звані „метелики“, що з сих книжечок учать читати дітей, котрі говорять по українськи, в другій гімназії в так званій недільній школі й т. д. Він знав, що виходить рукописна сатирична часопись „Помийниця“ та що її можна дістати в тім домі, де була студентська їдальня й де жили деякі члени „Громади“. Одно число „Помийниці“ показував йому в гімназії Новицький і карикатури та вірші в нім подобали ся дуже Русову. Притім оповідав йому Новицький, що він знає Панченка й Чубинського, котрі як члени „Громади“ видали його книжечку „Дещо про світ Божий“. Пізнійше довідав ся, що Чубинського заслани до Архангельська за те, що був членом „Громади“, й не міг зрозуміти того, що шкідливого наїшли в тих книжках, розширюваннє котрих приписували членам „Громади“. Для нього й його ровесників стало ясним, що напр. його вчитель географії Драгоманів, викладав котрого він слухав пізнійше на університеті, належить без сумніву до „Громади“. Одначе ніколи ні на викладах, ні в приватних розмовах він не висловлював жадних революційних або сепаратистичних гадок, хоч усе, виходячи з загальних демократичних засад, говорив про конечність розвитку української літератури.

Коли Русов був студентом, стала виходити в Києві часопись з епіграфом: „Это край — русскій, русскій, русскій!“ Змисл сього вислову розуміли зразу всі так, що сей край, для котрого видаєть ся часопись, не польський, а послідовно український, бо Поляків, поміщиків й офіціалістів, у нім невеличкий процент, правдоподібно такий самий, як і Москалів, — поміщиків й урядників. Але потім показало ся, що бувший ліберальний професор, котрий мав публичні виклади про французьку революцію, а потім видавець „Кієвлянина“, В. Шульгин, стараєть ся про підмогу на виданнє „Кієвлянина“ й готов слово „русскій“ брати в розумінню: московський. Тоді члени „Громади“ відважно говорили, що, не зважаючи на жадні обжаловування, вони далі продовжатимуть працю над просвічуваннєм українського народу в українській мові. Й тепер, коли з високого міністерського крісла вийшла заява, що „української мови не було, нема й не може бути“, вони, як говорив Драгоманів, повинні фактами доказувати, що вона є.

Один із студентів, Гулак-Артемівський, видав невеличкий збірник українських пісень з нотами, як їх записав. З того приводу сказав Драгоманів до Русова: „Ось ви знаєте ноти, напишіть рецензію на збірник Гулака. Бо-ж були в Греції філософи, котрі доказували, що є рух, тим, що вставали й ходили перед противниками. Так і нам треба постійно підкреслювати факти істновання української мови“. Се було, коли ще Русов був студентом. Коли-ж він, покінчивши університет і пробувши рік на посаді вчителя в Зла-

тополі, знову вернув до Києва, то Драгоманів предложив йому прийняти участь в уложеннє збірника українських пісень і дум з історичними поясненнями до них. Його просив Драгоманів переписувати для друку ті пісні й думи, котрі зі старих збірників вважали він й Антонович потрібним подати в збірнику. Він охоче забрав ся до того, тим більше, що помагали йому в тім молодші брат і сестра; се й було причиною, що Русов вступив до „Громади“. Русова цікавило питаннє, за які гроші видають задуманий збірник пісень і дум. „Як що не вдаєть ся видати коштом якоїсь наукової інституції, видамо коштом „Громади“ — сказав Драгоманів і предложив йому стати „громадянином“, платячи означену річну вкладку й жертвуючи вечір кожної суботи інтересам спільної громадянської справи. Розумієть ся, Драгоманів пояснив йому, що се організація — тайна та що про неї не треба ніде нічого торочити. „Вас знають усі члени „Громади“ — сказав йому Драгоманів — й ніхто з них не сумніваєть ся щодо того, що ви ніде не вибвкнете слова про істнованнє нашої організації, до котрої приймають нових членів тільки тоді, коли всі одногласно ручать за нового члена. А тепер прошу в суботу в вечері на квартиру Лисенка, де будуть збори нашої „Громади“.

Так почала ся від 1870 р. участь Русова в працях „Громади“. Сих праць було багато й були вони дуже ріжнородні. Згадуючи на старість все, що зробив один—два десятки людей у першій половині 70 рр., він дивував ся сій продуктивності, яку вони виконували, виявляючи небуденні таланти. В сій „Громаді“ були не тільки корінні Українці, але й Поляки, Москалі та Жиди, котрих зєдило одно змаганнє — виставити на показ ті ідейні цінности, котрі на збирало місцеве українське населеннє. Виданнє казок і чумацьких пісень, зібраних Рудченком, мєльодій пісень, записаних і гармонізованих Лисенком, як продовженнє видання тих пословиць, які зібрав і видав ранше Номис, організація Південно-західного Відділу „Географическо-ого Общества“, а при його помочи — однодневної переписи города Києва, виставленнє на сцені опери „Різдвяна ніч“, текст котрої укладав один член „Громади“, а музику писав инший, виданнє праць Відділу „Географ. Общества“, — сї й багато инних публично-суспільних актів обговорювали ся зразу на тайних зборах тісного гуртка членів „Громади“, а потім уже виходили на божий світ. Один з Галичан, котрий приїхав до Києва, бо почув про інтензивну діяльність „Громади“, запрошений на її засіданнє, але під сею умовою, що він ніколи ніде не оповідатиме про те, що бачив і чув, порівнював зібраних з християнами перших віків, схованих у катакомбах.

Зиму 1874—5 р. вчителював у Петербурзі в дівочих гімназії й інституті, а своїми гадками жив у Києві. „Там земляки заходили ся тоді й коло географії й коло статистики й коло фольклору рідного краю: видавали „Записки Юго-Западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества“; друкували перепись Києва 1873 р.; розбирали карточки українських слів, виписаних з ріжних книжок і з уст народа для словаря української мови; міркували, як довести сей словарь до наукової вартости, розяснивши в нім українські слова латинськими; думали завести в сїм словарі таку правопись, аби вона відповідала всім фільольогічним і фонетичним окремішностям української мови; друкували систематично розроблені Антоновичем і Драгомановим історичні пісні українського народу й т. д. Молодого, живого настрою думок, розворушених реформами 60 рр., не приголомшили ще тоді пізнійші реформи 80 рр. Надії на те, що поступовий хід життя вже не зупинить ся перед ретроградними актами уряду, окриляли Киян на нові, тоді ще не чувани вчинки. Не вважаючи на те, що так звана тоді „поліцейська будка Юго-Западнаго краю“, себто газета „Кієвлянин“, ворожо відносила ся до „хлопоманського“ напрямку демократів, українська інтелігенція простувала до того, як казав Шевченко,

*щоб наша правда не пропала,
щоб наше слово не змірало“.*

„Згуртувавшись у приватну товариську громаду, сі земляки в иншій газеті, котру видавала жінка професора Гогоцького, — в „Кіевск-ім Телеграф-і“, почали проти бюрократично-казених думок „Кіевлянина“ виставляти демократичні погляди на прояви сучасного їм життя: крестянина або крестянку трактували не як мужика, а просто — як такуж людину, що хоче так само ї їсти й пити й говорити й думати, як і пани й усі инші люде. Як же мені, — каже в споминах Русов, — хоч живучи й у Петербурзі, можна було не співробітничати чи в сій газеті, чи в органі наукового урядового Географічного Товариства, на розвій праці котрого так багато покладали надій не тільки в Києві, а й у Петербурзі?“ „Відомі були мені й заміри укладати й видавати елементарні підручники й популярні книжки на українській мові й заходи видавати твори кращих українських письменників, а між ними поперед усього Шевченкового „Кобзаря“. Я знав, що вже в братів Тараса Григоровича — Осипа та Микити — куплено право видати не тільки ті вірші Шевченка, котрі до того часу надруковано в Росії й за границею, але й ті, що були зібрані й лежали на схованці в вірних людей, в котрих не можна було сподівати ся жандармського трусу та заарештовання сього дорогого матеріалу. Про се становище справи я знав, бо раніше сам їздив у Кирилівку до братів Т. Шевченка й привозив одного з них у Київ, щоб зробити купчу. Але мене все-ж-таки дивувало, чого так довго забарчили ся з виданням „Кобзаря“ й про сю справу нічого не чути“.

„Коли на провесні 1875 р. приїздить до мене в Петербург з Києва мій товариш Хв. Вовк і привозить приготовлену до друку рукопись „Кобзаря“, розділену на дві частини. Виявило ся, що він ходив приватно до київського цензора Пузиревського на засідання, щоб заздалегідь перечитати з ним увесь зібраний матеріал і розпитати в його, що на його погляд — цензурне, а що — нецензурне? Цензор не відрік ся від читання рукописного „Кобзаря“ й за якийсь час за невелику плату (руб. 50—70) передумавши, що в яких віршах висловлюеть ся, поробив нотатки на кождім творі Шевченка, — чи можна подавати його до цензури, чи й зовсім не слід, аби не викликати й не цензурних, а иншого роду наслідків“.

„По тих нотатках такої компетентної особи, як цензор Пузиревський, і розбито увесь текст тодішнього „Кобзаря“ на дві частини: цензурну й нецензурну. Мені загадано їхати за границю й там друкувати „Кобзаря“ зовсім, але в двох томах, бо невідомо було, що скаже трохи згодом цензура й про цензурну частину. Видавши-ж за границею, здавало ся, лекше представити цензурний том у „Главное управление по дѣлам печати“ й випрохати дозвіл на його пропуск у Росію. В сім „Управленію“ служив тоді мій знайомий, поет Я. Полонський. Він казав мені, що дуже високо ставить поетичний геній Шевченка й буде дуже радий, коли зможе хоч що небудь зробити для нашої справи; але він радив мені не дуже покладати ся на його слова, бо вже якась хмара, казав він, збираеть ся над долею російського письменства й йому здаеть ся, що можуть виникнути нові умови або „времення правила“ або й справжні закони, котрі дуже обчухрають у Росії волю друкованого слова загалом, а українського — зокрема. Через те він равав поспішати ся з друкуванням „Кобзаря“, щоб не трапила ся яка перешкода та щоб хоч перша його половина (цензурна) встигла піти в продаж у Росії.“

Світлій памяти старого товариша й приятеля О. Русова.

Відійшла в инший світ бездоганно чиста й світла душа. Більше пів сотні літ вязала мене з покійним Олександром Олександровичем товариська дружба, яку піддержували не стільки особисті звязки, як радше громадські справи, та за увесь той час не було й одного випадку, колиб можна було замітити хочби найменшу пляму на чистім моральнім виді тої людини

Впоравши ся зі своїми справами, в маю 1875 р. поїхав Русов з жінкою до Праги. При коректі помагали йому жінка та земляк з катеринославської губернії, емігрант Шоров. Ще не відїзджаючи з Петербурга, заходив ся Русов писати листи до багатьох людей, котрі знали Шевченка за його життя, щоб вони написали йому свої спомини про Шевченка та свої думки про характер його поезії. З Праги писав знову до них, пригадуючи своє прохання, одначе більшість з них давали відповіди, що не беруть ся критикувати творів великого поета. Найприхильніше відніс ся до його прошення Тургенєв, що жив тоді під Парижем і, зайнятий зразу пильною роботою, вкінці прислав свої спомини про Шевченка. Сі спомини й Полонського, з котрим листував ся Русов частенько й котрий надіслав також свої спомини заздалегідь, увійшли в перший том празького „Кобзаря“. Костомарів і Мікешин уже тільки в 1876 р. прислали свої згадки про Шевченка й їх прийшло ся помістити щойно в другім томі.

Коли перший том був готовий, вислано його в „Главное управление по дѣлам печати“, прохаючи дозволу продавати його в Росії. З сього приводу писав Полонський Русову, що йому прийшло ся звести велику баталію, заки він виборов пропуск першого тому через границю. Воно й справді вже не легко було добити ся сього добра, бо за 3—4 місяці після того вийшов неопублікований закон, котрий трохи не зовсім забороняв видавання українських книжок. Перший том відіслано до Києва в магазин Ільницького, що одержав дозвіл на розпродаж сього тому. Зате тільки один примірник другого тома вислано Я. Полонському.

Щоб заграничні люде зацікавили ся новим празьким виданням „Кобзаря“, жінка Русова поперекладала багато дрібніших поезій Шевченка на французьку мову, подала коротенько зміст більших поем і по французьки переповіла коротко біографію поета й сі всі замітки як матеріал для статі передала до редакції „Revue de deux mondes“ (Огляд двох світів). У сій справі реклями нового видання запоміг знов Тургенєв, що найшов співробітника сього органу все-світньої преси, котрий знав московську мову, та прохав його на основі матеріалів, пересланих жінкою Русова, написати про Шевченка. Так той і зробив, через що й Французи почали знайомити ся з українським поетом, як Німці знайомили ся з ним на основі книжечки Боденштедта „Ukrainische Dichter“ (Українські поети).

Коли-ж незабаром приходило ся Русови в концертах у Чернигові замість „Мені однаково чи буду я жить в Україні, чи ні,“ — співати „Мнѣ право все равно, умру ли я, или буду жить въ странѣ чужой“ й коли звідусіль чув, що цензура не пропустила в світ творів українських письменників, — тоді бачив він, що добре пораяв Полонський не барити ся з виданням „Кобзаря“, а скорше випускати його в світ, бо якби спізничи ся ще пів року, то й перший том був би не дістав ся до Росії.

Найкращу помічницю в своїй успішній, хоч повній посвяти праці мав Русов у своїй дружині з патріотичної родини Ліндфорс, що походить з одного з тих шведських родів, котрі ще за часу Карла XII й Мазепи zostали ся на українській землі й, відчуваючи добре обовязки супроти землі, яка виживлювала їх, зукраїнчили ся. Українська література й загалом культура, зокрема домагання прав української мови в російськім шкільництві має в Софії Русовій не тільки знаменитого робітника, але й сміливого борця.

»не от міра сего“. Під свіжим вражінням гіркої втрати я не в силі передати тепер у подробицях всього того з життя покійника, свідком чого я був, задля сього треба-б конче иншого настрою тай більше пригожого часу; а все-ж-таки я чую душевну потребу зараз таки оживити в моїй памяти головніші моменти моїх стріч із ним, починаючи з найраншої молодости.

В жовтні 1861 р. став я ходити до 1-ої класи 2-ої київської гімназії й зараз познайомився з учеником 5-ої класи сеї гімназії Олександром Русовим, тільки-ж пізнав я його не в гімназійнім осередку, бо пята класа, вважаючи себе все дорослою, не піддержує ніяких зносин з хлопцями з першої класи; я пізнав його як зразкового дисканта в університетським хорі, котрий мав тоді в Києві славу найкращого церковного хору та складався головню з студентів університету й учеників 2-ої гімназії. Замітний голос Русова та його вмінне співати зробили його імя відомим для всіх, хто заходив до університетської церкви, а його участь у концертах, які влаштовували аматорські сили в городським театрі, де він виступав часами як соліст, ще більше розширили круг осіб, котрі знали його. Тільки-ж недовго довелося слухати мені його співу в університетським хорі — в нього наблизилася та перехідна пора віку, коли діточий голос стає обривати ся, — й О. Русов, наскільки тямлю наприкінці 1862 р. вже до краю втрапив свій соловейків дискант і йому прийшло ся до появи мужеського голосу зовсім перестати співати. Його любов до музики загальною, зокрема-ж до хорового співу тягнула його в той період безголосся до університетського хору й він заходив слухати кожної неділі до кімнати співаків і тут познайомив ся я з ним особисто, бо-ж у 1864 р. й я сам вступив до університетського хору. В тім часі О. Русов був уже студентом першого семестра й я знав його вже не тільки як співака, але також як лауреата нашої гімназії, яку він у 1864 р. покінчив з золотою медаллю. На жаль у нього не сформувався гарний мужеський голос, але зате любов до співу не покидала його ніколи й наслідком сього виробило ся в нього таке вмінне співати так виразно та з таким зрозумінням, що його спів приходило ся слухати з великим вдовolenням, що й ні співав би він, зокрема-ж ефективно виходило в нього виконування українських народніх пісень і музичних пєс М. Лисенка. Мабуть уже небагато зостало ся в Києві тих студентів, що памятають публичний виступ О. Русова в 1874 р. в городським театрі, коли то аматорськими силами виставлювано першу українську оперу М. Лисенка „Різдвяна ніч“, в якій незвичайно відповідальну ролю коваля Вакули грав О. Русов, що до останніх років свого життя давав своїм близьким незвичайно милу нагоду слухати, як він виконував дуже складно й трудні пєси. Й тільки тоді, як у нього почала ся недуга віддихових доріг, зокрема-ж серця, прийшло ся йому відмовити ся від співання, яке було просто потребою його природи. — — — — —

Німецька преса про українську справу.

Дня 8 липня помістив „Berliner Tageblatt“ статю Павла Гармса п. з. „Поляки й Українці“, присвячену польському й українському питанню. „Відновлення старої української держави“ — так висловлює ся автор про українське питання — було-б рівнозначне з випертем Росії знад Чорного моря. Німеччину, Австро-Угорщину й усї балканські держави звільнено-б через те від натиску, який неправно спиняв їх у свобіднім розвою, головню їх господарських сил.“ Автор обговорює широко німецьку брошуру д-ра Евгєна Левицького „Україна, Українці й інтереси Німеччини“. — Мюнхєнський двотижневник „März“ помістив д. 17 липня статю пера Акєєля Шміта п. з. „Російські війєнні цілі“. Побіч змагання здобути Царгород й опанувати Балкан уважає автор цілєю Росії в війєні

Отсе виринає перед моїми очима картина також із давно минулих літ. Серпень 1868 р. Я тільки що укінчений гімназист, 16-літїній молодик, ізза молодого віку не записаний між студентів, тільки записаний за надзвичайного слухача. — О. Русов тільки-що покінчив університет зі ступнем кандидата історично-філологічних наук. Ізза співу тай участі в київським музичнім чи, як його тоді величали, філгармонічним товаристві ми вже давні приятелі. Перед своїм відїздом до Златополя, де його іменовали вчителем, умовив ся О. Русов зі мною, що перший раз на університетським викладі буду присутний разом з ним. Ось ми вже на університеті, де для мене, після гімназійної лавки все таке нове й живе, а на викладах — признаю ся відкрито — малозрозуміле. Тут явив ся для мене О. Русов як старший товариш і провідником і потїшителем; він був разом зі мною на викладі Михайла Драгоманова, котрий був тоді ще приватним доцентом при катедрі всевітньої історії; виклад був не для I семестра й я по його скінченню заявив відкрито своєму товаришеви, що я з викладу не виніє сливе нічого, а виклад був на тему недавно передтим оброблену в тільки-що оголошеній книзі А. Стронїна „Історія и методь“. Русов потїшував мене тим, що до слухання викладів треба передусім привикнути, зрештою університетські виклади без самостійної праці й читання сходять на нівець. Особисті зайняття О. Русова і в університеті і по його скінченню були найкращим доказом сього: будучи на славяно-російським відділі історично-філологічного факультету, він цілий курс проблудив по пустині, бо тоді не було в київським університеті ні профєсора славїстики, ні російської філології, ні історії письменства, в котрого можна-б було чоґо навчити ся. Отєя обєставина й може пояснити факт, що Русов, ставши гімназійним учителем, викладав не предмет своєї спеціальности, тільки грецьку мову, яку почав студіювати ще в гімназії в незвичайно благородного ориґінала-вчителя О. Юркевича, а потім на університетській лавці в знаменитого старця І. Найкірха. Се пояснює також і другий факт з його життя: накінець думав вступити на свій спеціальний шлях славїста й навіть їздив ізза сього в 70 рр. за кордон, та не одержавши в університеті жадних основ для славїстики, кинув сю науку, хоч мені особисто давав він в 1872 р. в питаннях славїстики куди крапці вказівки, як їх міг би був зробити наш безталанний профєсор В. Яроцький.

В. Науменко.

(Кінець буде).

загарбанне українських земель Австрії. Він указує на русо-фільську пропаґанду в Австрії перед війною, на яку в Німеччині звертали замало уваги, та виказує конєчність для Росії знищити український Піємонт у Галичині. „Як що ціла русифікаторська праця від часів Петра Великого не мала зостати ся даремною, треба було засипати галицьке джерело відродження. Здобутте Галичини мало отже не так стратегічні, як політичні причини. Ходило про те, щоб обєсадити ті області, які хотїли задержати постійно“. Далі переходить автор до питання про способи усунення російської небезпеки та вважає одиноким способом утворення самостійної української та польської держави. Як що мир зроблено-б скорше, всю кров пролито би надармо, бо Росія підняла ся-б за декілька літ до нової війни. — В тім самім

числі подана стаття Дмитра Донцова п. з. „Неприродні союзи“.

В часописи „Leipziger Tageblatt“ помістив др. Рудольф Штібе, відомий автор німецької брошури про українську справу, дві статі (дня 2 і 3 липня) п. з. „Українське питання в пруській політиці“. Автор виказує, що в своїй боротьбі проти московського поневолення Україна звертала ся все за помічю на Захід, і займаєть ся ближше відношенням Пруссії до українського питання. Так представляє він подібно місію Капніста в 1791 р., діяльність німецької партії т. зв. „Wochenblatt-Partei“ в 50 рр. в українській справі та проект Бісмарка сотворення київського королівства. Сьогодні українське питання стало знову міжнароднім питанням. Воно є головною причиною війни з Росією й його поладженне усуне на все російську небезпеку. „Відриванне України перетягло б життєвий нерв Росії“. В тім лежить політична вага українського питання“.

В статі п. з. „Росія і всеславянство“ подала „Reichspost“ з д. 3 серпня рецензію студії проф. д-ра Ганса Іберсберґера про історичний розвій всеславянського руху в Росії, в якій автор представляє між иншим на основі багатого матеріалу послідовне змагання Росії загарбати українські землі Австрії та виказує численними документами, що й теперішня війна викликана російськими всеславянськими кругами саме задля здійснення сього ідеалу. В поважнім віденським двотижневнику „Oesterreichische Rundschau“ (зошит XLIV, 2) появиля ся стаття радника двору Олександра Барвінського п. з. „Галичина як оборонний мур європейської культури колись і тепер“. Автор представляє історичну ролю Галичини, як загалом цілої України, боронити Європу перед заливом зі Сходу. В давній минувшині здержувала вона наїзди кочівничих орд Азії, а пізнійше цілими віками спиняла своїми силами напір Османів. В нових часах повстала для європейської культури нова небезпека в заборчій російській імперії, яка ненаситним оком звертаєть ся все на Захід і змагає від 500 літ здобути Царгород, опанувати Чорне море й Балкан. До сеї цілі треба було Росії передовсім знайти опору ззаду, а нею могло бути тільки здобутте Галичини й опанованне Карпат. Автор виказує послідовне змагання Росії зайняти Галичину від хвилі прилучення її до Австрії та стверджує, що як що Росія зайняла б Галичину та карпатські просмики, тоді використала б першу нагоду, щоб виконати дальшу свою ціль: вдерти ся до Австрії та розбити наддунайську монархію, яка стоїть на перешкоді її замірам. В теперішній війні Галичина показала ся знову знаменитим охоронним муром проти російської інвазії. Забезпеченне Європи в будучині вимагає отже передовсім повного відбиття Галичини та відзискання її для Австрії й європейської культури. — Докладний зміст сеї статі подали часописи: „Sarajevoer Tagblatt“ з дня 14 серпня та „Berliner Tageblatt“ з дня 15 серпня.

В найближшій числі того самого журналу появиля ся стаття визначного австрійського економіста, професора віденського університету, д-ра Евгена Філіповича п. з. „Про значінне східної Галичини для Австро-Угорщини“. На вступі зазначає автор на основі студій літератури про українську справу та власних спостережень над українськими емігрантами в західній Канаді, що український нарід здібний до розвою та що в нім лежать сили, які можуть довести до вищої культури. Далі обговорює він економічне значінне Галичини, яка становить найбільшу замкнену господарську область в середній Європі, та підносить зокрема вагу східної Галичини, яка є ключем до українських територій Росії. Сі території є саме основою російської могутности. „Росію можна зранити тільки на полудні в її українських провінціях, тільки успішний похід на Україну може перетяти життєвий нерв російської держави“. Тут обговорює автор природні багатства України, а вертаючи до східної Галичини, висловлюєть ся так: „В інтересі нашої вітчизни лежить те, щоб український елемент у східній Галичині зміцнив ся на-

ціонально, політично й економічно, щоби міг належно притягати 30-мільонову українську масу в Росії. Тоді могли буть сепаратистичні змагання Українців у Росії, яких досі не підпирало з жадної сторони, прийняти многоважний характер, що загрозить Росії в її основах. Тому посіданне Галичини для нашої вітчизни неминучо конечне“. Потім порівнює автор економічне значінне східної Галичини й т. зв. Польського Королівства та стверджує рішучу висність східної Галичини.

Автор помістив у журналі „Strefleurs Militärblatt“ з дня 5 червня статю п. з. „Внутрішня колонізація в Галичині“, в якій вьяснює причини величезної еміграції українського й польського населення та предкладає задля усунення сього явища творенне з великої посілости рентових мужицьких осель.

Часопись „Berliner Tageblatt“ з дня 13 серпня принесла статю д-ра Евгена Левицького п. з. „Польські мирові умови“. Статя займаєть ся маніфестом, виданим польським національним комітетом з нагоди зайняття Варшави, в якій виставлено домаганне влучення до будучої Польщі цілої Галичини. Автор відмовляє права польським політичним чинникам розпоряджати ся східною Галичиною та виказує, що ся територія становить історично й національно самостійну цілість, до якої Поляки не можуть мати ніяких уснованих претенсій. Празька „Union“ з дня 17 серпня обговорює в статі п. з. „Українські маніфести“ резолюції загальної Української Ради, ухвалені з нагоди побідного походу союзних військ на території російської України та признає м. ин. повну слушність українським домаганням щодо східної Галичини.

В мюнхенським журналі „März“ появиля ся дня 7 і 14 серпня дві статі пера Георга Готґайна п. з. „До західно-славянського питання“. В сих статях займаєть ся автор питанням державної організації окупованих союзними військами західних провінцій Росії. Перша їх частина присвячена організації польської, друга української держави. Автор стоїть на становищі вилучення всіх окупованих українських земель в особній державній організм, незалежний від польського. З політичних оглядів предкладає лишити при Росії деякі надморські області, а то область поміж Азовським морем і долишнім Доном, починаючи від впаду Донця. Щодо організації сеї держави поручає автор уведенне самоуправних провінцій і забезпеченне в них національних меншостей. В останній часті виступає автор з проектом признання в мировім акті т. зв. права нації, яке дозволяло б горожанам нових держав в означенім часі перенести ся на російську територію, а противно охочим зпоміж тих, що лишили ся на російській території, перенести ся в межі одної з нових держав.

Урядова „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ (Берлін) помістила д. 17 серпня переклад відомої статі єпископа Нікона п. з. „Вірли і круки“, друкованої в „Биржевыхъ Вѣдомостяхъ“. За нею подали той самий переклад часописи: „Reichenberger Zeitung“ з дня 19 серпня „Dresdener Nachrichten“ з дня 18 серпня, „Dresdener Anzeiger“ з дня 20 серпня. — Часопись „Dresdener Anzeiger“ з дня 19-го серпня подала в статі п. з. „Україна“ широкий зміст брошури д-ра Евгена Левицького: „Україна, Українці й інтереси Німеччини“. Дня 15 серпня помістила часопись „Berliner Morgenpost“ статю п. з. „Україна. Економічна Ахілева пята Росії“. Статя обговорює всесторонно економічне значінне України для російської імперії. „Ми бачимо—кінчить автор статі— в Україні край, який становить життєвий нерв російської господарки, малий у порівнанню з цілістю простір, без якого російський колюс не може жити“.

В визначній часописи „Kölnische Volkszeitung“ з дня 22 серпня появиля ся статя пера д-ра Вільгельма Кіскоґо п. з. „Український національний рух“, яка дає перегляд українського життя від часів останньої російської революції. Автор малює буйний розвій українського народу від 1905 р. та безпощадне нищенне всіх його прояв російським

урядом. На тлі сих відносин виявляє він значінне галицької України для українського народу та представляє змагання Росії загарбати її в свої руки. Він указує на русофільську агітацію в Галичині, нагінку націоналістичних кругів у Росії проти українства та признає українську справу властивою причиною війни з Росією. Обговорюючи змагання українського народу до створення самостійної держави, признає сій справі першорядне значінне. Статя кінчить ся змальованнем природних багатств України.

Берлінський тижневик „Die Grenzboten“ приносить у зошиті з дня 25 серпня статю члена шведського парламенту, Ернста Лілсдала п. з. „Східній фронт світової війни“. Автор висловлює свої погляди про держави, які воюють на східнім фронті, а говорячи про Росію, доторкає українського питання. Він інформує про положення й населення України, її природні багатства та подає довгий виїмок зі статі про українську справу, поміщеної в шведській часописи „Aftonbladet“. Усунення російської небезпеки вважає можливим через створення чотирьох самостійних держав з України, Польщі, Фінляндії та надбалтійських провінцій. Той самий автор помістив у берлінським тижневнику „Die Zukunft“ з дня 21 серпня статю п. з. „Фінляндія та світова війна“. „Тільки визволення Фінляндії, Польщі й України зпід російського ярма — читаємо в сій статі — може злагіднити натиск Росії на західну Європу... Політично побідить ся Росію з здобуттєм Варшави, Київа й Петербурга. Варшави, — бо тоді могла-б відпасти Польща, Київа, — бо тоді може Україна підняти ся проти своїх гнобителів, Петербурга, — бо по сім дістане фінський визвольний рух з 1905 р. нову силу до боротьби проти царату“.

Царгородська часопись „Osmanischer Lloyd“ з дня 17 серпня принесла статю п. з. „Українці та Москалі.“ Змістом статі є рецензія болгарської брошури д-ра Л. Цегельського: „Чи українство є німецькою інтригою?“

З нагоди маніфесту Польського Національного Комітету помістила часопись „Leipziger Tagblatt“ з дня 12-го серпня статю, в якій підносить між иншим заміт проти домагання прилучення до будучої Польщі цілої Галичини. „Про те — читаємо в сій статі — могла-б бути на наш погляд мова лиш остільки, оскільки розходило ся-б про заселення дієсно Поляками околиці західньої Галичини довкола Кракова, бо заселена Українцями найбільша часть сього австрійського коронного краю не хоче зовсім чути про зєднання з Польським Королівством“.

Українському питанню присвячена статя в часописи „Salzburger Chronik“ з дня 30 серпня п. з. „Україна“. Автор статі застановляє ся над питанням, куди підуть далі побідні союзні війська на російській території, та підносить, що крім дороги на Петербург була-б ще друга, де ждали би правдоподібно ще більші успіхи, а то „положена на полудне від болот Рокітна аж до Чорного моря, незвичайно врожайна Україна, шпихлр Росії“. Там же великий слив тридцятимільоновий нарід тужно свого визволення з російського ярма. Далі йде огляд історії українського народу й його положення в Росії. „Побідний похід на Україну — пише автор статі далі — міг би спричинити наслідки та перевороты, яких ми сьогодні не можемо собі навіть представити. Якби на схід і полудневий схід від Галичини й Буковини створено нову державу з якими 20 мільонами населення, як основно ослаблено-б Росію й як сильно забезпечено-б перед будучими російськими нападами Австрію й Німеччину! При незвичайно високій плодovitости сих земель немає також жадного сумніву, що сей новий державний організм розвивав ся-б дуже добре та зробив би під культурним оглядом у короткім часі дуже великі поступи.“ Хай же-ж для нещасної України — так кінчить ся статя — вибе як найшвидше гаряче бажана година визволу!“

Голосним відгомоном відбив ся в німецькій пресі протест „Союз визволення України“ проти нищення українських земель російськими військами

в часі, як подавали ся назад. Подали його в цілости або в довгих витягах між иншими: „Neues Wiener Tagblatt“ з дня 10 серпня, „Reichspost“ з дня 7 серпня, „Wiener Abendpost“ з дня 9 серпня, „Neue Freie Presse“ з дня 10 серпня, „Ostdeutsche Rundschau“ (Відень) з дня 8-го серпня, „Oesterreichische Volkszeitung“ (Відень) з дня 11 серпня, „Deutsche Presse“ (Відень) з дня 13 серпня, „Aussiger Tagblatt“ з дня 11 серпня, „Salzburger Volksblatt“ з дня 9-го серпня, „Ascher Nachrichten“ (Аш, Чехія) з дня 10 серпня, „Bosnische Post“ (Сараєво) з дня 12 серпня, „Berliner Börsen-Courier“ з дня 8 серпня, „Hamburger Nachrichten“ з дня 8 серпня, „Badische Landeszeitung“ (Карльсруге) з дня 13-го серпня „Frankfurter Zeitung“ з дня 8 серпня „Rumänischer Lloyd“ (Букарешт) з дня 13 серпня.

Довші замітки та статі принесла німецька преса з приводу інтерв'ю Дм. Донцова з шведським політиком, проф. Густавом Стеффеном, і відомим шведським подорожником Свен Гедіном про українське питання.

Часопись „Leipziger Tageblatt“ з дня 28 червня помістила статю пера д-ра Р. Штібе п. з. „Співець волі України“, присвячену памяти нашого Кобзаря. „В Шевченкові — читаємо на вступі сеї статі — живе чутие його поневоленого народу; воно вибухає часто в палаючій ненависти проти російського гнобителя. Отсі пристрасні тони національного почування зробили його духовим провідником України, яку лучить в одно його почитання“. Іде гарно написана життєпись Шевченка, в якій змальована ярко його постать як борця за правду й волю. Статя кінчить ся піднесенням значіння Шевченка для українського народу. Шевченкові присвячена також статя в часописи „Hannoverscher Courier“ з дня 19 червня п. з. „Тарас Шевченко, співець волі України“. Статя починає ся загальними увагами про український нарід та його нещасну долю, по чім переходить автор до представлення життя та значіння Шевченка. Гарна статя кінчить ся „Заповітом“ у німецькім перекладі Остапа Грицая.

Часопись „Die Petrus-Blätter“ (Трієр) з дня 25 мая принесла статю Евгена Бухгольца п. з. „Митрополит-архиепископ граф Шептицький“, в якій подана широкка характеристика життя, діяльності й заслуг митрополита, вчисти на основі брошури о. Т. Лежогубського: „Де знайти правду“.

В віденській „Reichspost“ з дня 10 червня находимо статю п. з. „Напись Ангеловича“. В статі описана доля митрополита Ангеловича в часі російської інвазії у Львові в 1809 р. в пору наполеонських воєн і в звязку з тим поданий зміст написи в честь Австрії, яку мав він умістити власноручно на мурі святоюрської катедрі по визволенню з рук Москалів.

У статі „Історія терпінь уніятських Українців у Холмщині“ представляє та сама часопись з дня 24-го серпня переслідування російським урядом українського уніятського населення Холмщини.

Багато статей про Українців й українські землі викликала офензива союзних військ у західних частях російської України: в Холмщині й на Волині. Вже в статі д-ра Степана Рудницького п. з. „Російська Польща“, поміщеної дня 13 серпня в віденській часописи „Die Zeit“, стрічаємо згадки про український нарід. Сю статю подала також часопись „Kronstädter Zeitung“ (Кронштат, Угорщина) з дня 17 серпня.

Широку статю п. з. „Холмщина й Волинь“, пера д-ра Льонгіна Цегельського, принесла часопись „Reichspost“ з дня 12 серпня. Статя починає ся вступною заміткою від редакції, в якій зазначено, що крім Поляків „жде ще другий численнійший нарід, Українці, свого пробудження з всеросійської ночі побідними союзниками“ та що сей нарід „окружений ненімецькими народами бореть ся тільки з ними за своє національне істновання й проявив дотепер супроти Німців, від яких він з недостачі суперечних інтересів нічого не боїть ся, а дечого сподієть ся, приязне відношення“. Автор статі висловлює на вступі радість Укра-

їнців з приводу увільнення згід російського ярма двох старинних українських княжих городів Холму й Володимира Волинського та подає далі відомости з історії зайнятих українських земель, звертаючи між иншим увагу на релігійні переслідування уніятських Українців російським урядом. „Українці сподіють ся, — кінчить автор — що кордон, який утрудняв доступ культурному заходови, пересуватиметь ся щораз дальше на схід, поки ціла Україна не розірве кайдан і зєдинена розвинеть ся знову в межах австро-угорської монархії.“

Відомости про історію й теперішні національні відносини в Холмщині подали п. з. „Холмщина. Українське забороло“ часописи: „Berliner Tageblatt“ з дня 6 серпня, „Reichenberger Zeitung“ з дня 8 серпня, „Frankfurter Zeitung“ з дня 7 серпня, „Münchener Neueste Nachrichten“ з дня 7-го серпня. У статі п. з. „З історії Волині й Холмщини“, поміщеній в „Reichspost“ з дня 30 липня, подана історія сих українських земель від княжих часів. Відомости з історії Волині та про теперішні відносини подає стаття п. з. „Волинь“, поміщена дня 16 серпня в інсбруцькій часописи „Allgemeiner Tiroler Anzeiger“. „Українське сільське населення Волині — висловлюєть ся автор — є інтелігентне, пересякле традиціями прастарої культури, не вважаючи на всі зусилля Москалів обнизити загальний культурний рівень краю.“

Стаття проф. Степана Рудницького п. з. „Найбільша болотна область Європи“, поміщена дня 29 серпня в „Reichspost“, подає цінні відомости про Полісе, його географічні, кліматичні й етнографічні відносини. Тій самій темі присвячена в тій часописи стаття п. з. „Полісе“, поміщена в числі з дня 27 серпня. Часопис „Pester Lloyd“ приносить дня 31 серпня інформаційну статтю п. з. „Операційний терен на полудне від Поліся“. — Берлінська часопис „Vorwärts“ подала 19 серпня інформаційну статтю п. з. „З країни Підляше“.

Деякі відомости про український нарід приносить стаття п. з. „Народи Росії“, поміщена в віденській часописи „Neuigkeiten-Weltblatt“ з дня 25 липня. Часопис „Kölnische Volkszeitung“ з дня 25 серпня помістила статтю пера Оскара Крізе п. з. „Шкільні й освітні відносини в одній українській губернії“, в якій представлено на основі статистичного матеріалу дуже невідраднє положення шкільництва в київській губернії. В мінхенському журналі „März“ з дня 19 червня находимо статтю п. з. „Серед угорських Українців“, пера баварського соймового посла Й. Фішер-Гайльброна. Автор подає свої вражіння з побуту в українським селі на Угорщині, причім підчеркує примітивність життя тамошнього населення. Віденський журнал „Moderne Illustrierte Zeitung für Reise und Sport“ помістив новелю Михайла Яцкова „Нухим“ у німецьким перекладі С. О. Фангора.

Посмертна згадка.

Кость Паньківський.

(Гимчасова звістка).

Уже по переломанню попереднього числа та по відісланню його до цензури принесли львівські українські часописи до Відня незвичайно сумну вістку, що в Києві помер

загально відомий український патріот Кость Паньківський, вивезений туди Москалями як закладник. Широку оцінку невиспучої діяльності Покійника, котрий тішив ся загальною симпатією земляків по обох боках кордону, подамо в найближшій числі.

Вісти.

Українець бурмістром Володимира Волинського.

Недавно що одержали ми веселу вістку, що бурмістром міста Володимира Волинського іменували австрійсько-угорські власти Українця, а саме їмназійного професора Гната Мартинця.

Українці переповнюють школи в Харківщині.

Часописі приносять чимраз частійше вістки про велику охоту до науки між українською людністю. Батьки, що тепер служать у війську, раз-у-раз наказують у листах, щоб діти посилати до школи, знаючи, що без науки годі обійти ся. „Дайте нам школи! — Ми хочемо вчити дітей!“ — лунає по цілій Україні. Зокрема проявляєть ся се в харківській губернії, де наплив дітей до школи майже нечуваний. Се й признали шкільні інспектори харківського й лебединського повіту, котрі доносять про домагання батьків конче вписувати діти до школи, хоч і приписане число заповнене. Бували школи, де замість 18 або 40 учеників записувало ся 50 і 115 душ, а се число було-б значно більше якби начальство не відмовило ся приймати дітей низше 9 літ. Наслідком того харківське повітове зібрання асигнувало 9-000 кор. на відкритте 15 нових комплектів у 1916 р., а поки-що на домагання шкільної ради відкрито паралельні класи й науку в двох чергах. Одначе й се не помогло та велика частина дїтвори мусіла відійти з нічим згід воріт школи. Так горнуть ся Українці до школи, а що то було-б, якби ся школа була справді народня, українська.

З Чернигова.

На повітових земських зборах в Чернигові висловлено жаль, що губернатор не потвердив відомого земського діяча Маляву на предсідателя повітової земської управи.

Княжий дар прикладного села.

Громада містечка Тустановичі, дрогобицького повіту, в Галичині, пожертвувала на фонд інвалідів У. С. Стрільців 50.000 корон. Що правда, ся громада лежить у бориславській нафтяній полісі й одинока не дала ся визискати нафтовим промисловцям, але зложення такої великої жертви на українські національні цілі завдячує наш нарід не тільки її багатству (скільки ми не маємо великих багатирів на широкій Україні), але національній свідомості й подиктованому нею патріотизмови горожан Тустанович. Згадана громада веде перед у просвітній й економічній роботі в дрогобицьким повіті. На перший поклик вислала вона значне число У. С. Стрільців. Хай ся взірцева українська громада потягне за собою инші українські громади та навчить їх сили клича „Нарід собі“.

Відзначення Українських Січових Стрільців.

За хоробре поведення супроти ворога одержали військовий хрест заслуги III класи сотник I полку У. С. Стрільців Дмитро Вітовський й четар У. С. С. Василь Кучабський.

Срібну медалю хоробрости I класи одержав підфіцер У. С. С., Василь Шовковий. — Срібну медалю хоробрости II класи одержали У. С. С.: хорунжий Петро Дідушок; підфіцери: Теодор Черник й Юрко Буній та стрільці: Василь Кіцул (з кінноти), Дмитро Козак й Микола Чайковський.

За хоробре поведення супроти ворога одержали бронзову медалю хоробрости підфіцери У. С. С. Іван Порилко, Володимир Франтик, Юрко Дмитрук, Михайло Колодїй, Лука Смул, Осип Шелепко та стрільці: Іван Чабан, Евстахій Масляний, Козьма

Сендерський, Іван Крицький, Володимир Починок, Михайло Величко, Осип Дроздик, Степан Підгородецький, Василь Козяк, Осип Вудкевич, Михайло Матисякевич, Михайло Чухновський, Дмитро Николок, Іван Козак, Михайло Турик, Іван Матияшук (з кінноти) й Михайло Ільницький.

Підмоги для родин Українських Січових Стрільців.

Родинам Українських Січових Стрільців належить ся державна заповога так само, як і родинам тих людей, котрих покликано до війська, — а то на основі цісарського рішення з дня 4 грудня 1914·розділ 1, оголошеного розпорядком міністерства війни з 2 січня 1915. Відд. 10. Ч. 21004/14, поміченим у Дневнику розпорядків для ц. й к. війська з дня 9 січня 1915 (Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. Normalverordnungen. Separatausgabe von 9. Jänner 1915. 2 Stück). Підмога належить ся родинам від того часу, коли хтось з родини вступив до Українських Січових Стрільців. Посвідчення, що хтось належить до Українських Січових Стрільців, видає команда запасного курія У. С. С. Feldpost 17. Хто одержить сю посвідку, має зголосити ся до своїх адміністраційних властей (війтів, старостів, потім до податкових урядів) і зажадати виплачення заповоги. Наша інтелігенція, зокрема та, що перебуває по селах, повинна поінформувати про се інтересованих.

Заклик до громадян у справі опіки й доповоги нашим землякам-полоненим з російської України.

Президія „Союзу визволення України“ закликає отсим наше громадянство до збирання жертв на задоволенне культурно-духових потреб наших земляків, що перебувають як полонені з російської армії в таборах воєнно-полонених в Австро-Угорщині.

Число полонених-Українців усе зростає (в одній Австро-Угорщині їх буде вже більше ніж 150.000), а ще швидше зростають їх насущні потреби мати в руках рідне друковане слово. До „Союза“, котрий від довшого часу заопікував ся задоволеннем отсих духових потреб своїх земляків, звертаєть ся через Червоний Хрест усе більше й більше як окремих одиниць, так і цілих гуртів полонених з проханням надсилати всілякі книжки й комплетувати українські бібліотеки. На се потрібно все більше й більше матеріяльних засобів.

Полонені мають право числити в своїм положенню на поміч цілого рідного громадянства. І „Союз визволення України“ певний, що наш патріотичний загал щедро підіпре сю важну національну справу.

Жертви потрібні, як у грошах, так і в книжках й інших друках. „Союз“ просить надсилати твори красного письменства (наших клясиків), передусім повне виданне творів Шевченка, різні популярні видання для народу (видавництва „Просвіти“), кооперативні й хліборобські книжки та періодичні видання, драматичні твори, збірники пісень і поти до них, різні шкільні підручники на українській мові, річники укра-

їнських тижневиків і місячників, портрети українських діячів і т. п.

Усі жертви просимо надсилати на адресу адміністрації видань „Союза“: Wien, VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege, Tür 6.

На посилках і грошевих переказах надписувати: „Для полонених“.

Виходить що-дня рано. **Діло.** Видає: Вид. Спіл. „Діло“.

Редакція й Адміністрація: Львів, Ринок ч. 10. —

Експедиція: вул. Руська ч. 1.

Начальний редактор: Василь Панейко.

Передплата

	в Австро-Угорщині,	за границею.	у Львові
місячно	2·40 К		2 К
чвертьрічно	7.— „		6 „
піврічно	14.— „	20 К	12 „
цілорічно	28.— „	40 „	24 „

Зміна адреси 50 сот. Ціна примірника у Львові 6 сот., поза Львовом 8 сот., на зайнятих територіях 5 коп.

Українське Слово.

Політична, економічно-суспільна
й літературна газета.

ВИХОДИТЬ ЩО-ДНЯ У ЛЬВОВІ.

Видає й відповідає за редакцію: *др. Сидір Голубович.*

Адреса редакції й адміністрації: Львів,
Руська 3; експедиції: Бляхарська 11.

Умови передплати:

У Львові:		У краю і державі:	
На рік	К 18.—	На рік	К 24.—
На півроку	„ 9.—	На півроку	„ 12.—
На чверть року	„ 5.—	На чверть року	„ 6.—
На місяць	„ 2.—	На місяць	„ 2·50

Ціна одного примірника 6 сот., по-за Львовом 10 с.

До наших читачів і прихильників.

Просимо всі грошеві посилки, — як передплату на часописи Союзу, плату за книжки, жертви на ціли Союзу, на Січових Стрільців, на полонених і т. д. — посилати виключно на адресу адміністрації, а не Президії чи поодиноким її Членів, рівночасно зазначаючи на переказах чи окремою карткою, на яку ціль посилаєть ся.

Президія „Союзу визволення України“.

Зміст: С. Томашівський. Війна й Україна. IV. — У. С. С. А. Бабюк. Брати. — Р. Купчинський. Невесні хвилі. — В. Ленкий. Останній лист Катрусі. — Із Люблинщини. — З усної словесности зайнятих українських земель. VI—VII. — Олександр Русов. — В. Науменко. Світлий пам'яті старого товариша й приятеля О. Русова. — Німецька преса про укр. справу. — Посмертна згадка. Кость Панківський (Тимчасова звістка). — Вісті: Українець бурмістром Володимира Волинського. Українці переповнюють школи в Харківщині. З Чернігова. Книжний дар прикладного села. Відзначення У. С. С. Підмоги для родин. У. С. С. — Заклик до громадян у справі опіки й доповоги нашим землякам — полоненим з російської України.

Відповідає за редакцію: Волод. Біберович.
З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.